

— IOAN-AUREL POP —
**DE LA
ROMANI
LA
ROMÂNI**
PLEDOARIE PENTRU LATINITATE

București–Chișinău
2019

Tanașoca, Nicolae-Şerban –

182

Tarnowski, Ian – 216

Tarquinius Superbus – 103

Târgoviște – 218, 242

Tempea, Radu – 65

Teoteoi, Tudor – 182

Terențiu – 101

Tibru – 105, 172

Tigru – 109, 124

Timișoara – 91

Tintoretto – 97

Tiziano – 97

Tolstoi, Lev – 98

Tomasi, Giorgio – 189, 249,
250

Tomis/Constanța – 116

Tonk, Alexandru – 279

Traian – 55, 83, 84, 87, 88,
109, 145, 195, 216, 218,
220, 222, 246, 248, 259,
262, 270, 271, 307, 308,
309, 311, 312, 313, 316,
336, 342

Tranquillo Andronico
(Andrei)/Tranquillus
Andronicus – 183, 184, 216,
217

Transnistria – 341

Transilvania – 26, 34, 37, 38,
40, 41, 47, 48, 49, 50, 53, 54,
56, 57, 58, 65, 67, 76, 78, 85,
106, 159, 160, 161, 164,
165, 167, 169, 170, 171,
174, 197, 198, 199, 205,
210, 215, 216, 222, 223,
225, 227, 228, 229, 230,
231, 233, 234, 235, 236,
237, 238, 239, 240, 243,
244, 245, 246, 249, 255,
262, 263, 275, 277, 290,

291, 292, 293, 298, 300,
306, 309, 340

Trnava /Tîrnava – 48

Troester, Johannes – 293

Tucide – 114

Turcuș, Șerban – 182

Turnu Severin – 308, 311

Tzetzes – 86

T

Țara Făgărășului – 162, 235

Țara de Foc – 96, 344

Țara Galilor – 72

Țara Hațegului – 85, 231, 235

Țara Românească – 37, 38, 45,
47, 65, 66, 67, 164, 179,
184, 188, 189, 205, 215,

225, 227, 231, 233, 234,
238, 239, 241, 242, 244,
245, 247, 249, 257, 262,
265, 270, 277, 307

Țările Române – 14, 26, 36,
37, 51, 164

Țara Vlahilor – 213

U

Ucraina – 27

Ulpia Traiana – 130

Ulpianus, Eneas Domitius –
319

Uncius, Leonardus – 272

Uniunea Europeană – 112

Ungaria – 26, 27, 35, 38, 183,
202, 211, 222, 298

UNESCO – 112

Uniunea Polono-Lituaniă –
37, 265

V

Vad – 38

Vadian, Joachim/Vadianus,

Joachimus – 253, 255

Valahia – 198, 199, 204, 212,
220, 226, 240, 248, 254,
256, 258, 260, 265, 270

Valea Jiului – 174

Valentinian al Tomisului – 33

Vatican – 106

Veneția – 210, 217, 246, 249

Venus – 138

Verancsics/Verantio, Anton
– 185, 272, 273

Veress, Andrei – 186, 227

Vergiliu – 98, 114

Vergiliu, papă – 33

Vespucci, Amerigo – 95, 96

Viena – 48, 56, 59, 61, 167

Vilna/Vilnius – 234

Villon, François – 97

Viminal – 106

Vlad Drăgușea (Țepeș) – 202

Vladimirescu, Tudor – 67

Vlahata – 19

Voltaire – 45, 46, 98

W

Walser, Ernst – 195

Warszewiecki/Varsevicius,
Krzystoff – 267

Weigand, Gustav – 156

Wikipedia – 15

William Cuceritorul – 98

Wujek, Jakub – 228

X

Xenopol, Alexandru D. – 81

Z

Zamolxis/Zamolxe – 8, 138

Zamoyski – 188

Zamfirescu, Duiliu – 317

Zamosius, Stephanus – 190

Zapolya, Ioan – 270

CUPRINS

Argument	5
Limbile și popoarele lumii, poporul român și limba română	14
Specificul românilor între popoarele românice	21
Particularități ale românilor	23
Creștinismul și biserică la români	29
Criza modelului de civilizație răsăriteană și sincronizarea cu lumea occidentală	39
Școala Ardeleană și civilizația occidentală prin latinitate	44
Latinitatea și locul său în lumea contemporană	69
Latinitatea românilor și lupta națională	76
Contestări absurdă ale latinității românilor	80
Podul „dacic“ de la Drobeta	83
Daco-geții	90
Valoarea lumii romanice mondiale	95
Minunea numită Roma	100
Statul roman	107
Roma și „barbarii“ sau Ovidius în Pont	114
Ovidiu și limba geților	119
Ce este romanizarea?	124
Condițiile romanizării	129
Daci și romani	142
„Miracolul românesc“	147
Limba ca mărturie a existenței străromânilor	153
Limba română ca izvor istoric	158
Conservarea etnonimului „roman“ numai la români	175
Mărturii medievale privind numele românesc al românilor și al limbii române	181
Ce credeau străinii de demult despre latinitatea românilor	195
România „îi întreabă pe străini dacă știu să vorbească romana“	202

Românii „luptă nu atât pentru păstrarea neatinsă a vieții cât a limbii“	208
Românii din secolul al XVI-lea știau povestea descălecaturii dintâi, de la Traian.....	216
Românii „se socotesc urmași ai coloniștilor romani“	223
Românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei și vorbesc latina	239
Românii și italienii erau numiți la fel de străini.....	245
Românii „spun despre sine că sunt militarii de odinioară ai romanilor“	252
Țările române „au fost populate de coloniile romane din timpul lui Traian“	259
Matia Corvin nu cerea traducător pentru a înțelege românește	265
„Românii sunt o seminție italică“	270
„Moldovenii au aceeași limbă, aceleași obiceiuri și aceeași religie ca și muntenii“	277
„Latina este matricea italienei, românei, francezei și spaniolei“	283
Limba latină „s-a topit în patru dialecte speciale ... în italiană, franceză, spaniolă, română“	290
Structura lexicală latină a textelor românești din secolul al XVI-lea	301
„Letopisețul Cantacuzinesc“, descălecatul dintâi și latinitatea	306
Interferențe medievale interne ale descălecaturii dintâi.	310
Latina și dreptul sau <i>honeste vivere</i>	318
Solomon Marcus și latinitatea sau computerul și limba lui Cicero.....	323
Concluzii	328
Bibliografie	346
Indice	360

LIMBILE ȘI POPOARELE LUMII POPORUL ROMÂN ȘI LIMBA ROMÂNĂ

Planeta Pământ are astăzi circa 7,5 miliarde de locuitori, care vorbesc între şase şi şapte mii de limbi. Lipsa de precizie în aprecierea numărului mijloacelor de comunicare lingvistică provine din dificultatea de a deosebi clar limbile de dialecte. Cu alte cuvinte, savanții nu au căzut de acord întru totul asupra criteriilor care deosebesc o limbă propriu-zisă de un dialect al unei limbi și nici chiar asupra criteriilor de clasificare a tuturor limbilor și idiomurilor. Forma de comunicare (limba, idiomul), originea comună și credința religioasă sunt factorii principali de coagulare a comunităților etnice numite popoare, dintre care multe au devenit, în vremurile mai noi, națiuni moderne.

Cea mai importantă familie de limbi din lume – vorbite de circa jumătate din întreaga populație a planetei – este cea indo-europeană. Din ea fac parte ramura limbilor indo-iraniene (sau indo-persane), cea a limbilor italice vechi, cea a limbilor romanice (neolatine), cea a limbilor celtice, cea a limbilor germanice, cea a limbilor slave, cea a limbilor baltice, iar apoi câteva limbi individuale, precum greaca, albaneza, hitita și toharica. Marea majoritate a popoarelor europene (din familia indo-europeană) sunt, în funcție de limbile pe care le vorbesc, germanice, romanice și slave.

Românii fac parte din grupul popoarelor romanice și vorbesc o limbă neolatină. Evident, nu se poate să nu ne întrebăm care este locul românei între aceste numeroase limbi. Clasificarea limbilor este o operațiune anevoieasă, laborioasă și relativă. Ea s-a făcut după variate metodologii și nu a condus la aceleasi rezultate. Dincolo de toate acestea însă, o imagine de ansamblu a limbilor principale de pe glob este absolut necesară și grăitoare sub numeroase aspecte. O astfel de clasificare – care credem că are un ridicat grad de obiectivitate – se numește *Barometrul limbilor din lume* și a fost făcută în 2017*. Factorii care descriu greutatea unei limbi, conform autorilor „Barometrului”, sunt cei intrinseci și cei contextuali. Factorii intrinseci ai limbii sunt: numărul de vorbitori, entropia (cantitatea de informație conținută într-un mesaj), factorul vehicular (caracterul de limbă de comunicare între etnii diferite), statutul limbii, numărul de traduceri din limba respectivă în alte limbi, numărul de traduceri în limba respectivă din alte limbi, premile literare internaționale, activitatea pe Wikipedia și învățământul în acea limbă la nivel universitar. Factorii contextuali ar fi: indicele dezvoltării umane, indicele fecundității (numărul de copii născuți de o femeie vorbitoare a acelei limbi) și penetrarea rețelei de internet în limba respectivă. Pornind de la aceste

* Această lucrare a fost realizată de către Alain Calvet și Louis-Jean Calvet, cu sprijinul „Delegației generale pentru limba franceză și pentru limbile din Franța” (Ministerul Culturii). <http://www.culture.gouv.fr/Thematiques/Langue-francaise-et-langues-de-France/Actualites/Barometre-des-langues-dans-le-monde-2017>.

criterii și de la anumiți factori ponderatori, s-au acordat limbilor un scor intrinsec, unul demografic, unul bazat pe prestigiul și, prin însumare și ponderare, un scor global. Astfel, sub aspect intrinsec, româna ocupă locul al 11-lea în lume (după engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, mandarină, portugheză, japoneză și poloneză); sub aspect demografic, limba română este a 21-a în lume, iar din punctul de vedere al prestigiuului este a 24-a în lume. Cumularea și ponderarea acestor trei criterii plasează româna pe locul al 15-lea între limbile importante ale lumii, după limbile engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, portugheză, japoneză, olandeză, suedeză, mandarină, poloneză, cehă și croată, dar înaintea limbilor sărbă, maghiară, coreeană, norvegiană, daneză, greacă, ebraică, catalană, finlandeză, turcă, armeană, slovacă, bulgară, slovenă, ucraineană etc.

Dacă se ține seama de uriașul număr de limbi invocat mai sus, atunci poziția limbii române din acest clasament este mai mult decât onorabilă. Chiar și dacă numai 100 dintre cele circa șapte mii de limbi ar fi de luat în seamă, în sensul că ar fi mai importante, locul 15 obținut, printre-un scor global, de către limba română înseamnă enorm de mult pentru moștenirea culturală lăsată sieși și lumii de către poporul român. Dar și ambiția în care se află limba română este una extraordinară. Dintre cele 15 limbi fruntașe din lume, cinci sunt romanice (franceza, spaniola, italiana, portugheza și româna), patru sunt germanice (engleza, germana, olandeza și suedeza),

patru sunt slave (rusă, poloneza, cehă și croată), lor adăugându-li-se două limbi asiatici, anume japoaneza și mandarina. Altfel spus, dintre cele 15 limbi de top din lume, 13 sunt limbi indo-europene, cinci fiind limbi romanice. Situarea limbii (și literaturii) române într-o asemenea companie selectă arată că poporul român și-a îndeplinit, sub aspect cultural, misiunea sa istorică, deopotrivă întru latinitate și umanitate. Pentru a aprecia corect dimensiunea internațională a acestui patrimoniu, este de ajuns să fie consultat *Dicționarul Tezaur al Limbii Române*, cea mai importantă operă lexicografică a românilor din toate timpurile, elaborată sub egida Academiei Române pe parcursul a mai bine de un secol. A fost redactat și editat în două etape (seria cunoscută sub sigla DA, în perioada 1906–1944, și seria nouă, cu sigla DLR, în perioada 1965–2010), în 37 de volume și cuprinde circa 175 000 de cuvinte și variante, cu peste 1 300 000 de citate. În el s-au înregistrat toate cuvintele limbii populare, regionalismele și termenii arhaici din textele vechi, cuvintele din literatura beletristică, precum și termenii științifici și tehnici, cu condiția să fie utilizati în cel puțin două domenii de specialitate diferite. Dicționarul a fost retipărit în 19 volume masive, însumând 17 885 de pagini fiecare, în care au fost incluse toate cele 37 de volume publicate de-a lungul timpului. Elaborarea variantei electronice s-a efectuat în perioada 2007–2010. Acest dicționar, prin dimensiunea și perspectiva abordării lexicografice, este similar cu marile dicționare din lexicografia

mondială: *Trésor de la langue française*, Oxford English Dictionary (OED), Deutsches Wörterbuch etc.

Și, totuși, sunt multe voci astăzi, la nivel global, dar cu precădere printre români, care critică vehement limba română, dar și creația lingvistică și literară a românilor, considerându-le minore, nesemnificative, încărcate de prejudecăți și de complexe. Evident, soarta limbii este legată inexorabil de destinul poporului român, de la o vreme al națunii române, plasate și acestea sub semnul incertitudinii, al provizoratului, al neașezării și al autoflagelării.

Toate popoarele europene, a căror istorie am studiat-o (mai aprofundat ori mai superficial), după puțințe și interese, au teorii despre originile lor, pentru că nu există comunitate etnică-națională care să nu se fi întrebăt de unde vine și încotro se îndreaptă, ce fel de limbă vorbește, cum i s-a structurat credința, în ce mod i s-au sedimentat tradițiile, portul, obiceiurile, ce rol joacă pământul (spațiul) pe care-l locuiește în coeziunea sa etc. Până ca francezii să afle în mod științific, documentat și demonstrat că sunt romanici (un popor romanic cu nume germanic), s-au socotit troieni, descendenți din eroul Paris al lui Homer; la fel, polonezii medievali se credeau sarmați, ungurii se considerau huni, danii (danezii) daci, sașii ardeleni se pretindeau, pe urmele lui Iordanes, geti, pentru că erau goți, adică germanici etc. Mai toate popoarele și-au invocat origini cât mai vechi, adesea stranii, uneori biblice (din fiii și urmașii lui Noe, adică din Sem, Ham, Iafet, Gog, Magog etc.) sau din eroi eponimi

(Ceh și Leh, Roman și Vlahata), unele imaginare, altele apropiate de real, altele situate între real și imaginar. De asemenea, foarte multe popoare au căutat și au crezut că descoperă în mărturiile trecutului exceptionalismul și „puritatea“ etniei lor. Astăzi se știe clar, fără putință de tăgadă, că toate popoarele sunt amestecuri etnice mai mult sau mai puțin pronunțate, că nu există popoare alese și popoare damnate, nici popoare cu ascendenți de tip superior și altele cu strămoși „barbari“. Dar, deși științele contemporane au făcut progrese substanțiale în descifrarea sorții mai tuturor popoarelor, prejudecățile vechi persistă încă și se nasc mereu altele noi.

Nici români și limba lor nu au fost scuțiți de asemenea avatarsuri, inclusiv de căutarea și afirmarea unor origini legendare. Dacă ar fi să luăm în calcul numai deceniile de după al Doilea Război Mondial, constatăm că români au fost considerați, conform tradiției, descendenți ai romanilor, apoi ai slavilor, ai daco-românilor, ai cumanilor sau, exclusiv, ai traco-dacilor. Și totuși, români sunt un popor romanic, dar conștiința externă și internă în legătură cu această obârșie nu este pe deplin fixată, statornicită, generalizată. De aceea, latinitatea românilor, dovedită prin mii de mărturii istorice păstrate, se cuvine demonstrată și re-demonstrată mereu. După cum se va vedea din această carte, romanitatea românilor și latinitatea limbii române nu sunt ipoteze recente și nici găselnițe de pripas, ci constituie o parte componentă fundamentală a identității românești, păstrată încă de la etnogeneza și confirmată

de argumente solide. Cu alte cuvinte, dacă ar fi să se pună pe talgerele unui cântar cele două „teorii“ extreme – cea a dacismului pur și cea a latinismului pur al românilor – nu s-ar înregistra un echilibru, fiindcă românii sunt prioritar de origine romană, iar limba lor este una neolatină. Apropierea mai mare de adevăr a „teoriei“ latinității pure – susținute cândva, după cum se va vedea mai jos – este indiscutabilă, faptul plasând cealaltă „teorie“ extremă la nivelul speculațiilor, al teribilismelor și, prin urmare, al falsurilor.

SPECIFICUL ROMÂNIILOR ÎNTRE POPOARELE ROMANICE

Toate popoarele românice vechi s-au născut în Europa, în regiuni care au făcut parte din statul roman, s-au constituit cam în aceeași perioadă de timp și după același tipic (în același mod). Schematizând mult lucrurile, la temelia oricărui popor romanic stau cel puțin trei elemente etnice de bază: elementul vechi băstinaș sau autohton, elementul cuceritor și elementul migrator, succedate în timp și suprapuse în această ordine. Elementul cuceritor (romanii, latinofonii) este numitorul comun pentru toate popoarele românice și este dominant, el fiind vectorul romanității, adică al personalității lor, al specificului lor. La francezi, de exemplu, elementul autohton au fost galii (celții), elementul cuceritor au fost romanii, iar elementul migrator au fost francii (alături de alte neamuri germanice, mai puțin importante). Amestecul acestor elemente în generarea noilor sinteze este diferit de la caz la caz, dar peste tot romanitatea a fost mai puternică și a ieșit învingătoare, deopotrivă în raport cu autohtonii preromanii și cu migratorii postromani. În cazul românilor, elementul autohton au fost daco-getii (din familia mai mare a tracilor), elementul cuceritor au fost romanii, iar cel migrator slavii*. Din sinteza lor – în proporții diferite, dar cu predominarea romanilor/latinofoni-

* Românii sunt singurul popor romanic care are în componentă sa un element slav (ca element migrator, adăugat la finalul etnogenezei), celelalte popoare românice având ca zestre de acest fel elemente germanice (ostrogoți, longobarzi, franci, burgunzi, vizigoți etc.).

lor – s-au născut, în mileniul I al erei creștine, români. Etnogeneza românilor s-a derulat pe o arie geografică vastă, care se întinde de la Munții Balcani (Haemus) în sud până la Carpații Păduroși în nord și de la Câmpia Tisei în vest până în Podișul Moldovei în est. Formarea poporului român nu a avut aceeași intensitate peste tot și nu a cuprins concomitent întreaga arie menționată. De-a lungul timpului, români, ca și strămoșii lor, au trăit alături și împreună cu alte popoare și populații.

În cazul tuturor popoarelor romanice, procesul istoric esențial pentru geneza acestora a fost romanizarea, care, în ceea ce-i privește pe români, se va detalia mai jos.

Ca majoritatea popoarelor, români au avut până relativ recent două nume etnice (etnonime), unul dat lor de ei însăși și altul dat de străini. Denumirea proprie (endonimul) este *rumân* sau, mai ales de la umanism încoace, *român*, termen moștenit în limba română din latinescul *Romanus* și folosit de români

PARTICULARITĂȚI ALE ROMÂNIILOR

Cine sunt, prin urmare, români? Excentrici în raport cu Occidentul – care a oferit lumii modelul dominant de civilizație din perioada mai recentă –, români apar în ochii opiniei publice internaționale ca un popor atipic, situat într-o regiune preponderent slavă, dar un popor cu pretenții de latinitate și de apartenență occidentală, popor despre care se știu puține lucruri, disparate și de senzație, de la legende până la frânturi de realitate. Aspectele stranii nu provin atât din modul de formare a românilor ca popor, cât din evoluția lor ulterioară. Oricum, prin nume, limbă, componența de bază a originii (romană) și formă de creștinare (în latinește), români aparțin ariei de cultură occidentale, pe când prin anumite componente secundare ale originii (componenta daco-getică și slavă), prin credință și bisericile de rit bizantin, prin limba medievală a cultului, culturii și cancelariilor (slavona) și prin alfabetul chirilic (repudiat oficial abia în secolul al XIX-lea) sunt mai degrabă de tradiție răsăriteană.*

Ca majoritatea popoarelor, români au avut până relativ recent două nume etnice (etnonime), unul dat lor de ei însăși și altul dat de străini. Denumirea proprie (endonimul) este *rumân* sau, mai ales de la umanism încoace, *român*, termen moștenit în limba română din latinescul *Romanus* și folosit de români

* Pentru o scurtă sinteză privind trecutul românilor, vezi Ioan-Aurel Pop, *Romanians and Romania: A Brief History*, New York, 1999, și *A Short Illustrated History of the Romanians*, Bucharest, 2017.